

Zalatnay István

A napot megszentelő ember megszentelődése*

A címről

*Zalatnay István református lelkész (Budapest),
az Erdélyi Gyülekezet vezető lelkésze, a Pápai
Református Teológiai Akadémia tanára.*

Erre az előadásra hónapokkal ezelőtt kaptam felkérést. Ez, valamint a téma eredetileg elég általánosan megfogalmazott volta azzal a következménnyel járt, hogy igen eltérő gondolatok vetődtek föl bennem arra nézve, hogy pontosan miről is beszéljek. Persze úgy gondoltam: valami alapvetőt, döntő jelentőségűt igyekszem elmondani „a nap megszenteléséről” (talán mindenkinek elfogadható, ha ennél a kifejezésnél maradunk).

Egy idő után olyan lehetőség is felvetődött bennem, amely saját magamat lepette meg a legjobban; az, ami azután ténylegesen előadásom címe lett: a napot megszentelő ember megszentelődése. Mi is volt itt a meglepő? Tessék csak belegondolni: hiába a sok „szent” a címben, ez nem téveszthet meg: azért mégiscsak az emberről szól. Sőt kétszeresen is és kizárólag: hisz ő az, aki megszenteli a napot, és ugyanő az, aki eközben megszentelődne. Istentisztelet — az ember kettős főszereplésével. Ennél szélsőségesebben nem is érvényesülhetne egy végletesen ember-, pontosabban individuumközpontú világszemlélet. Hát ezért rémültem meg magam is.

És bennem vetődik föl ez a kérdés, miközben meggyőződésem, hogy világunk, ama bizonyos „nyugati keresztyén” kultúra pontosan szélsőséges individuum-központúsága miatt jutott zsákutcába. Minél inkább belegondoltam, annál jobban rémített a gondolat: miféle út is vezetett eddig a címig?

Az eleje homályba vész, de legkésőbb Augustinusnál már napnál világosabban megmutatkozik. Persze őt azért még az Isten is érdekelte, nem csak a saját lelke, pontosabban a kettőről csak együtt vélte gondolkodhatni. Azután az első századok még nem tűnnek vészjóslónak. Néha persze döbbenetes erővel és hektikussággal tör fel az individuum (ön)kultusza, de valahogy olyan illogikus módon, hogy ezt a túlbujánzását inkább csak valami ismeretlen eredetű, furcsa, de gyógyítható betegségnek vélhetjük (nyomon követése a legmelegebben ajánlott téma liturgiátörténeteknek).

És azután egyszer csak ott áll előttünk a reneszánsz individuum teljes szépségében és morálisan elborzasztó voltában, hogy nemsokára kristálytisztá filozófiai megfogalmazást nyerjen Descartes-nál. A filozófiatörténész kritikus elméje pedig hiába látja át, hogy a *Cogito ergo sum* logikája csak addig hibátlan, amíg megállapítja a tudatos állapot szükségyszerűen duális szerkezetét, azt, hogy abban gondoló és gondolt csak együtt tételezhető, s hiába mutat rá arra, hogy téves a továbblépés innen egy, az arisztotelianus metafizika paradigmá-

* A Magyar Egyházzenei Társaság X. kongresszusán, 2011. március 14-én Nyíregyházán elhangzott előadás.

jának megfelelően feltételezett Én-hez mint az első szubsztanciához, amelyre azután az egész világmindenség felépíthető. Téves vagy nem téves: az ismeretelméleti posztulátumból metafizikai valósággá előlépett Én csak nevet magában, és jó étvággyal nekilát, hogy felzabálja az egész világot.

Persze először lenyűgöző alkotások —is— születnek ennek során. Csak furcsa, hogy közben egyre kevesebb a derű, az igazi fény, és egyre több a keserűség, a vak indulat. (Az egyre félelmetesebbé váló erdőbe tévedve nem véletlenül kezdi magát az ember azzal bátorítani, hogy eljött a fény, a *lumière*, a felvilágosodás.) Egy idő után kezdenek felszámolódni műfajok, a létjogosultsággal bíró, még kifejezni engedett érzések és hangulatok, hogy végre már csak a tragédia maradjon. De az legalább még méltósággal, súllyal, talán vállalni érdemes halállal — igen, Don Giovanninál. És azután?

Azután, már a rossz sem lesz nagy, már a fájdalom, a pusztulás sem tiszteletet parancsoló. Minden kicsi lesz és unalmas, illetve az unalmat görcsös erőlködéssel feledtetni akaró. És még később? Az elitkultúrából közellátási cikk lesz, divat, kikapcsolódás. Az esszék és egyéb hercig kicsi alkotások pedig jót tesznek az ember emésztésének és lelki komfortérzésének. Márpedig a legfőbb dolog, ugye az egészség. (Tessék megkérdezni Nietzschét!) És mára? Mára már csak a paródia maradt. Valamikori kultúránk, sőt valójában valamikori Én-ünk az individuum paródiája.

Nincs-e hát abban valami sátáni mesterkedés, ha még itt is, még most is, a szörnyű Isten- s —most már látjuk— embergylkos betegségünkől talán szabadulást nyújtó napi imádságról, az elmélyült hitgyakorlásról beszélve is belesünk az ősbűnbe: az individuum-központú megközelítésbe? Hát nem napnál világosabb-e, hogy éppen az ezzel ellentétes alapállás, a még nem feje tetejére állított, a még nem individuum-központú világszemlélet miatt oly gyökeresen más világ az, amely megnyílik a napot megszentelő embernek a rendszeres és szabályozott imában? Hogy olyankor, talán már soha sehol másutt, de ott végre nem Én vagyok a középpontban, nem „rólam szól minden”? Nem a kísértő hangja-e, amely arra csábítana, hogy pontosan a lényegét tévesszem el már a téma-választásnál? Hogyan is juthatott eszembe ilyen cím, amikor a liturgiáról való közös gondolkodásban, a velem legszorosabban együttműködőkkel való beszélgetésekben mindig én képviselem a leghatározottabban individuum-ellenes álláspontot, amikor egy alkalommal viccesen azt találtam mondani, hogy ha annyira ragaszkodnak hozzá, akkor beengedhetik a templomba az embereket is, csak engem, az én Én-emet hagyják kinn?

És mégis: úgy éreztem, nem járok rossz úton ezzel a címmel. Márpedig a hit világában nagyon fontos az, hogy mit érzünk ösztönösen jónak vagy rossznak. Nem azért, mert az a legfelsőbb grémium. Gyarló voltunk miatt újra és újra rászorulunk a teológiára úgy is, mint ami ellenőrzést gyakorol hitélményeink, érzéseink fölött. Ehhez azonban kell az, ami fölött kontroll gyakorolható. Nagyon nagy, semmi mással nem kiváltható, s kiváltképpen is ihlető szerepe van

tehát annak, hogy mit érzünk ösztönösen hitünket gyakorolva. Hogy tiltakozik-e a lelkünk mélyében megbúvó Isten-kép, a harmónia utáni vágy vagy nem. Megszólal-e bennünk valamiféle kis szókratészi *daimonion* vagy nem?

Márpedig én nem éreztem, hogy rossz úton járnék. Ennek utánagondolva fogalmazódott meg bennem az, hogy talán itt is megkülönböztetendő a *ratio essendi* és a *ratio cognoscendi*:¹ tehát az, ami egy dolognak a maga belső logikája, a létszerkezete, és az, ahogy az a megismerő elmének föltárul. Tessék csak belegondolni, mennyire más az, ha egy idegen városba érkezem meg (persze mindig valamilyen irányból, az oda vezető utak egyikén), és úgy fedezem fel lépésről lépésre; és mennyire más az, amikor az az enyém, amikor bennem van a térképe, a maga egésze, és onnan tekintek egy-egy részére.

Vannak esetek, amikor a kettő különbsége egész meglepő, önmagában is elgondolkoztató, új összefüggésekre rádöbbentő. Ha pedig létezik e különbségének maximuma, ha van olyan, hogy radikálisan szemben áll egymással a kettő, akkor arra most bukkantunk rá. Egy Isten-központú világ logikája mentén indulunk el az egyik, és egy individuum-központú világ logikája mentén a másik esetben. Nem kétséges, ez utóbbinak az oka esetünkben nem —vagy legalábbis nem csak— önmagában az emberi gondolkodás természetében rejlik, hanem a mi nagyon is kor meghatározta gondolkodásunkéban. Mi váltunk ilyen kétségbeejtően individuum-központúvá, mi tekintünk innen a világra.

Vagy ha tudnánk is máshogy gondolkodni, nem az-e a helyes, ha magunkra vállaljuk ezt a terhet, ezt az eltorzult értelmet, a XXI. század eleji ember *ratio cognoscendi*-jének lehetséges útját? Sőt: hát nem éppen ennek az útnak a végigjárása-e a feladatunk nekünk, protestánsoknak? Igen, pontosan ezt kell, hogy tegyünk: szeretettel, mosolyogva integetünk a más hagyományokban élőknek még maradék fészekmeleget adó, viharvert kunyhók felé; mi pedig bolyongó arámiként elindulunk a sivatagban.

A nap megszentelésének ritmusáról

Közismert, hogy a keresztyén hagyományban a rendszeres közösségi imádkozás fokozatosan egyre szilárdabb kereteket kapott, közvetlen bibliai utalásokra is támaszkodva („Napjában hétszer dicsérlek téged...” Ps 119,164). Az újkortól kezdve azonban egyre általánosabbá válik a magánzsolozsma s ezzel együtt az egyes imaórák összevonása. Úgy gondolják, a lényeg a „pensum” teljesítése.

Ez utóbbi különösen is elgondolkoztató: van-e bármilyen jelentősége annak, hogy közvetlenül egymást követően tartanak meg két imaórát, vagy néhány óra eltéréssel? Ezen a ponton tetten érhető, hogy mennyire különböző gondolkodásmódok lehetségesek. A liturgia felől nézve közömbösnek tűnhet, hogy közvetlenül egymás után vagy néhány órával eltéréssel végeznek-e el két imaórát.

¹ Abban az értelemben, ahogy Kant beszél a kettőről a *Gyakorlati ész kritikájá*-nak előszavában: a szabadság a morális törvény *ratio essendi*-je, a morális törvény viszont a szabadság *ratio cognoscendi*-je.

Mindkét esetben megtörténik ugyanaz a liturgikus aktus, elhangzanak ugyanazok a szavak, megtörténnek ugyanazok a mozdulatok.

Hogyan is van azonban ez, ha az imádkozó emberből indulunk ki? Az ő esetében ott van, vagy nincs ott az űr, a szünet, a liturgiával nem kitöltött órák. Az ember ideje teljesen máshogy szerveződik az egyik és a másik esetben. Ugye az sem mindegy, hogy kétszer vesz-e levegőt az ember, vagy pedig egyszer, de akkor kétannyit?

A lelkünknek is megvan a maga ritmusa, egészséges lélegzése, amely szerint bizonyos időközönként, meghatározott rend szerint jó Isten elé állnia. Szüksége van a spirituális levegő rendezett áramlására éppúgy, ahogy tüdejének az egészséges, nem kapkodó, nem kimaradozó lélegzésre.

Nem hiszem, hogy kőbe véshető szabálya lenne annak, hogy milyen legyen ez a ritmus: magyarán napjában hányszor kell, hogy az ember elcsendesedjék Isten előtt. Lehetnek különbségek is eltérő alkatú, vérmérsékletű emberek között, meg azután az adott kulturális, életmódbeli körülményektől is sok függ. Azt azonban meg merem kockáztatni, hogy a sokak által gyakorolt reggeli és esti elcsendesedés ehhez nem elégséges. Mindenképp szükséges legalább egy-kétszer napközben is megállni és föltekinteni. Én legalább azt tapasztaltam: nem jó, ha 4–5 óránál többet liturgián kívül tartózkodik az ember.

Nem véletlenül fogalmazok így. A keresztyén élet óhatatlanul kettős állampolgárságot jelent, egyszerre két városban lakást. Sőt azt a meggyőződést és tapasztalatot, hogy a maradandó város, az, ahová végső soron inkább tartozunk, *ott* van, nem *itt*; hogy az kell, hogy növekedjék, erősödjék bennünk, hogy afelé tartunk. A keresztyén lét alapvetően eszkatologikus meghatározottságú.

A kettős állampolgárság soha nem aggályoktól mentes. Főleg akkor nem, ha a két ország háborúba keveredhetik egymással. Márpedig a mi országaink folyamatosan abban állnak. Végső soron nem takarítható meg a döntés: melyik az igazi otthonunk, és melyik a hétvégi ház, ahová csak kirándulunk? Az ember „tiszta játékidőben” nem feltétlenül tölti idejének nagyobb részét az otthonában. De megvannak a feltételei annak, hogy azt valóban annak érezhesse. Ott belül, valami finom, de egyértelmű váltoállítás kell, hogy történjék. A napot valóban megszentelő ember életében az a normális, amikor benne van az imádságban, s onnan tekint és lép ki napjában többször is, és oda tér haza, nem pedig fordítva.

Természetesen enélkül is csodálatos élményeket adhat az egyedül vagy másokkal együtt végzett közös imádság. De úgy van ez, mint a szerelem és a házasság. Van, ameddig kiemelt program az, hogy a másikkal találkozom, ahonnan mindig visszatérek a nélküle élt életbe. És van, amikor összekötött az életünk. És ezen nem változtat az, hogy meglehet: attól fogva kevesebb időt töltünk közvetlenül egymással. Mert megváltozott a kívül és belül. Az ahonnan és az, ahová kirándulok. A napot megszentelő embernek már van háza és házastársa.

Az emberrel —a mai emberrel különösen is— rengeteg minden történik egyetlen nap lefolyása alatt is. Néha egészen ellentétes érzések, hangulatok, gondolatok kerítik hatalmukba. De kell tudnia, hogy melyik az igazi Én-je. A napot megszentelő emberé ott benn lakik az imádságban. És jobb, ha onnan néhány óránál hosszabb időre nem teszi ki a lábát.

A pontosan végzett szertartásról

A protestánsok világában sem létezik komolyan vehető érv azzal szemben, hogy a keresztyén embernek minél inkább imádságos életet kell folytatnia. Talán az a gondolat sem megbotránkoztató, hogy jó naponta többször, valamilyen értelemben rendszerezett módon Isten elé állnia. Na, de miért kellene valamiféle előre megszabott liturgiát követnie ilyenkor? Sok minden érvet lehetne itt felhozni; mégis olyan lenne, mintha fejben akarnánk megtanulni úszni. Tényleg nagyon jó, végiggondolt érveket tudok, de aki fél a víztől, az úgymint előrángat ellenérveket, s vitatkozhatunk záróráig. Ezért azt hiszem, jobb, ha a már vízben lévők egyszerűen csak bizalmat kérnek: tessék rászánni magukat, tessék kipróbálni!

Ha rendszeresen végzünk kötött liturgiájú áhítatot —különösen, ha közösségekben, de akkor is, ha magunkban— előbb-utóbb ránk talál egy alapvető élmény: ahogy egyre begyakorlottabban, természetesebben végezzük a mozdulatokat, mondjuk a szavakat, énekeljük a zsoltárokat, elkezdünk beleolvadni abba, amit teszünk. Van, hogy egyre ellenállhatatlanabban vonzza az embert az, hogy egész pontosan azt és úgy tegye, ahogy az „elő van írva”. Ilyenkor az ember ujjának néhány centinyi mozdulása, az énekelt hang színének legfinomabb változása is érezhetően fontossá válik. Elsőre azt gondolhatnánk: ez az, amit minden előadóművész megtapasztal. Valóban, jó ideig együtt halad a két élmény útja: abban, ahogy egy zenedarab fiziológiailag is magába hasonlítja az embert. Ahogy annak hangjai, ritmusa, színei megmozdulnak és átfutnak rajtam. Ahogy olyan áramlások indulnak el, amelyek egyre kevésbé akadnak el bennem, hullámok, melyeknek először a csatorna kemény fala vagyok, azután egyre inkább annak ürege, az iránnyal bíró üresség. Valóban irigylésre méltó az, aki rendszeresen zenél.

És mégsem azonos a két élmény. Mert az a művész, aki egy zeneművet tökéletesen előad, joggal válik nevéssé. Aki a liturgiát tökéletesen végzi, az névtelen lesz: az egyik kitűnik, a másik eltűnik. Hová? A ki-tűnő előadóművész természetesen a rivaldafénybe, az újságok lapjaira, a CD-kre. És aki a liturgiát végzi, aki azzal olvadt össze? Az pedig szemléljévé válik mindannak, ami történik: körülötte, vele, benne és általa. Egy művész nem elég, ha „tökéletesen” ad elő valamit. Akkor még csak jó iparos. Igazából mindig kell egy kis többlet, valami egyedi, valami páratlan, valami, ami megismételhetetlenné teszi „azt” az előadást. Hisz neki, a művésznek kell interpretálnia, nem maradhat szótlannul, név nélkül. Ha a liturgiát tökéletesen végezzük, akkor az nem egye-

divé válik; éppen ellenkezőleg, elveszti minden egyediségét: beleolvad amaz egyetlen, örök liturgiába. Ahogy a tenger cseppjei. A liturgiát nem én interpretálok, az interpretál engem.

És éppen ezáltal megmozdul, életre kel az azt végző-szemlélő embernek. Hirtelen megélesednek érzékszerveim, kitágul a figyelmem, és elindulhat bennem az elmélkedés. És akkor és ott titkokról lebben fel a fátyol. Megértek, újra-értek szavakat, hangsúlyokat, összefüggéseket. Új távlatok nyílnak meg. Néha nem is tudja az ember, hogy mosolyogjon-e vagy a fejét csóválja, amiért addig soha nem értette meg azt, ami pedig most oly nyilvánvaló, kézzelfogható.

És sokszor —távrolról sem mindig, de nem ritkán— odatársul a saját életem, sorsom, kérdéseim is. Szóba elegendnek azzal, ami általam —is— elhangzik és történik. Ugyanúgy, ahogy a liturgia egy-egy elemét, a Biblia egy-egy szavát ekkor értem meg vagy újra, a saját életemben is lelepleződnek titkok, megmutatkoznak isteni ajándékok, feltáruznak ismeretlen tájak, hívogató utak nyílnak. Kibomlik a liturgia, és kibomlik a lelkem. De mindez úgy, hogy a kettő között nincs valami hatalmas törés, szakadék, nincs vagy-vagy.

Merthogy máskülönben erre szocializálódtunk. Arra, hogy a legfőbb, a legnagyobb, az egyedüli igazi kérdés az, hogy hol van az Én és hol a nem-Én. Rólam van szó, vagy valami, valaki másról.

Az európai ember ezt a szakadékot akarja újra és újra áthidalni. Így is beszélhetünk múltunkról. Így is felrajzolhatjuk, különösen az elmúlt évszázadok történetét; legalábbis akkortól fogva, amikor egyértelművé vált, hogy világhódító útjára indult az Én. Persze ez valóban lenyűgöző, méltó és ihletet adó feladat, amely gondolkodói és művészi virtuozitáshoz vezetett, s igazi remekműveket teremtett. Sőt van egy olyan pillanat kultúránk történetében, amikor a kettő valamiképp egyensúlyban van, amikor méltó partnerek, már és még, egymásnak. Már ereje teljében van az Én, de még létezik a világ, még vágyik rá az Én, még Te-ként akarja magába ölelni a nem-Ént. Hamarosan lemond róla, és a romantikában melankolikussá lesz, s nemsokára jönnek a „romlás —előbb még bomlófélben is szépséget rejtő, majd egyre visszataszítóbb— virágai”. Az Én ekkor már csak magával foglalkozik.

Amikor azonban még méltó ellenfelek, akkor valóban nagy alkotások születnek: az, amit Hegel, és kevésbé monumentálisan, de talán még invenciózusabban Schelling gondolt át, vagy az, amit valahol a klasszikus és romantikus zene határvidékén hallunk, Beethovennél vagy Schubert Befejezetlen Szimfóniájában. A szakadék áthidalása azonban ábrándnak bizonyul. Nem is lehet másképpen: mert az az Én nem kerülhet harmóniába a világgal. Előbb-utóbb arra jut el, hogy „a pokol a többiek” (Sartre).

A nap megszentelését gyakorolva —végső soron történjék az egyedül vagy közösségben— megszűnik ez a szakadék. Barátságossá válik a táj, és igazán nem jelent problémát az elmélkedő embernek, hogy —úgymond— kifelé vagy befelé néz-e. Egyszerűen azért, mert nem az Én határai által tagolt világban mozog.

Nem az minősít mindent előre és utólag is. Ilyenkor nyugodtan kalandozhat a lélek határon innen és túl. Semmi szüksége pecsétes útlevére. A napot igazán megszentelő embernek valóban börtönéből szabadul sas lelke. Saját individuuma-Én-je börtönéből szabadul ki a lelke. Nehogy félreértsük: nem megszűnik az individuuma: nem számolja fel a nem-Én az Én-t. A határ válik átjárhatóvá. Fájdalom és dráma, titáni erőfeszítés nélkül átjárhatóvá.

Továbbá: természetesen nem csak a saját Én-nek nincsenek átjárhatatlan határai: a másikénak sem. Ezért ez egyúttal a közbenjáró és másokért hálát adó ima ünnepi alkalmá is. Ilyenkor a legkönnyebb együtt sírni és együtt nevetni a mássikkal. Ilyenkor látjuk meg, hogy micsoda hatalmas különbségek vannak közöttünk: hogy mennyire más ő meg én; és hogy valójában mennyire nincs mégsem alapvető különbség közöttünk.

Persze ez magától értődőnek, gondolatilag teljesen tisztázottnak látszik. Természetesen onnan felülről, a krisztusiba asszimilálódva és a krisztológia által megteremtett kategóriákban gondolkodva tökéletesen átértelmeződnek az eföldi viszonyok, körülmények, kérdések. Igen, de itt nem pusztán egy logikai lehetőségről, szellemi alapállásról van szó, hanem annak tényleges történéseiről. És ez igenis akkor történik, amikor végzem, pontosan, makulátlanul végzem az istentiszteletet: amikor az kezd el mozogni bennem és kezdi mozgatni a kezeimet, a hangszálaimat, az arcizmaimat. Akkor történik meg az Én-nek az a hasadása, amely betemeti a szakadékot Én és nem-Én között.

A liturgia „gyarlóságairól”

Pedig az a legfurcsább az egészben, hogy minden igazi imaórai liturgia tele van feszültséggel, forradásokkal, hiányokkal, göbökkal, sőt, ha tetszik, hibákkal. Nem olyan, mint a zseniális műalkotás. Távolról sem olyan tökéletes. Hisz nem egy zseniális szellem alkotta meg, hanem egy vándorló nép. Tessék csak megnézni, hogy milyen, amikor egy határozatot három tucat ember együtt akar megfogalmazni. Hát olyan a liturgia. Évszázadok vannak benne: emberek millióinak lelki rezdülései, felismerései, könnyei és fellélegzése. Egyszerűen szólva: történeti képződmény. Persze ennek a történeti mivoltnak a konkrét megragadásához szakismeretek szükségesek. És ezek az ismeretek mindig új mélységek feltárulásának ígéretét hordozzák magukban. (Nem csak zenészek jó lenni, liturgiátörténészek is.)

Most azonban arról szeretnék beszélni, ami mindenki előtt nyitva áll. Amit elég egy rá gondolással tudatosítani. Ki ne érezne a zsoltárok világának távol-ságát, sokszor zavarba ejtő voltát, néha ugráló, alig követhető gondolatmenetét? Ki ne érezné ösztönösen is az énekanyag majd minden liturgiában meglévő sokszínűségét? És egyáltalán: a szentírók különbözőségeit, egyéni alkatból és körülményekből s műfajból s kortörténeti meghatározottságból fakadó eltéréseit, feszültségét? Ezzel szembesülünk, valahányszor kinyitjuk a Szentírást.

Tessék csak belegondolni! Lenne-e bárkinek is vágyakozása, vagy akár csak gusztusa is nap mint nap akár a legzseniálisabb teológus dogmatikai szakkönyvét olvasni? Pedig abban elvileg minden benne kell, hogy legyen. Minden fontos bibliai tartalom, elv, tanítás. Minden, ami jó és örök. Csak a sete-suta emberi nincs benne. Az esetleges, az egyszer-volt, a megkérdőjelezhető, a lehánt-ható. Az élet valósága. A testünk, a húsunk. Vagyis az, amit magára vett Krisztus értünk. Hát ezért nem a színtiszta platóni ideával van találkozásunk a liturgiában. A legnagyobb műalkotásokban igen. Sőt, annak szinte az a kritériuma: hogy mikor tűnik el a történelem. A napi imádságot igazán végezve az, hogy mikor jelenik meg. Az út is, és nem csak a cél, a test is, és nem csak az éterivé vált lélek. Ezért voltak a keresztyén egyház életében a legsorsdöntőbb pillanatok azok, amikor a történet, az Ószövetség elvetése vagy megtartása mellett kellett dönteni. Az oly okos görögök a keresztyének nélkül is tudták, hogy a Logosra van szükségük. Mi azonban nem „a” Logosra tekintünk, hisz azt nem is ismerjük, hanem a testté lett Logosra.

És végül, legvégül ott van még egy nagy kérdése a napot rendszeres imával megszentelő embernek: az, hogy sokszor teljesen más érzések, gondolatok fogalmazódnak meg az olvasott, énekelt szövegekben, mint amelyek éppen benne vannak. Ki ne tapasztalná meg számtalanszor: jövök a magam keserűségével, csalódottságával, bánatával — és énekelek az ujjongó örömről. Az óvatlan azt mondaná: hát épp ez a jó, akkor majd belőlem is elmúlik a rossz, és lesz helyette csupa jó. Dehogy múlik, dehogy ilyen egyszerű ez! Jobban tisztel engem Isten annál, semmint hogy varázsütésre elvegye a fájdalmam, a megbántottságom, a csalódottságom. Meg azután ott van ám az ellentéte is. Jövök nagy-nagy örömmel, mosollyal, hálával — a nap megszenteléséhez pedig énekelnem kell a panaszszóltárt, akár az átkot, olvasnom a legnagyobb gonoszságokról. Vajon akkor is ki kellene cserélném a magammal hozott érzéseket, gondolatokat az ott találtakra?

Egészen máshogy van ez. Az imában nem máshová költöznek érzéseim, hanem valahová magasabbra. Kifényesednek, más állagúvá válnak. Valahogy úgy van, mintha egy rossz tájkép helyett egy ugyanarról a tájról készült nagyon jót kezdenék el nézegetni. A zavaros, illogikus, kezelhetetlen vonalak, foltok, színek helyébe az igaziak kerülnek. Olyan lesz a kép, amilyennek lennie kell. És ezért, és ezáltal én is elkezdek lassan olyanná válni. Ahogy szemlélem, kezdek abban otthonosan mozogni, beleköltözni, és —úgy mellékesen— rájönni, hogy hiszen ez az én igazi Én-em. Most döbbenek rá arra, hogy nem az vagyok, amit magammal hoztam, azokkal az esetleges, manapság egyre nagyobb arányban kívülről erőszakosan belém táplált érzésekkel, gondolatokkal, vágyakkal, hanem én ott vagyok, odafenn. És ettől fogva mindig ahhoz szeretnék közelebb kerülni.